

peccato? Sed eum dicimus bonum, cujus praevalent bona; eumque optimum qui peccat minimum.

XIII. Idcirco ipse Dominus, quos dicit bonos propter participationem gratiae divinae, eosdem etiam malos dicit propter vitia infirmitatis humanae; donec totum quo constamus ab omni vitiositate sanatum, transeat in eam vitam, ubi nihil omnino peccabitur. Nam utique bonos docebat orare, non malos, quibus praecipit ut dicerent: « Pater noster qui es in caelis ¹. » Ex hoc enim boni, quo filii Dei non natura geniti, sed gratia facti, tanquam hi quibus recipientibus eum, dedit potestatem filios Dei fieri ². Quae generatio spiritalis, more Scripturarum, etiam adoptio nominatur, ut distinguatur ab illa generatione Dei de Deo, coaeterni de aeterno, unde scriptum est: « Gene- » rationem ejus qui enarrabit ³? » Cum ergo bonos esse demonstraverit, quos voluit Deo veraciter dicere: « Pater » noster qui es in caelis; » praecipit tamen ut in eadem oratione inter caetera dicerent: « Dimitte nobis debita » nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris ⁴. » Quae debita esse peccata, quamvis manifestum sit, postea tamen manifestius declaravit dicens: « Si enim dimiseritis » peccata hominibus, dimittet vobis et pater vester pec- » cata vestra. » Hanc orationem baptizati orant, nec est prorsus praeteritorum aliquid peccatorum, quod non baptizatis in sancta Ecclesia dimittatur. Sed postea vivendo in hac fragilitate mortali, nisi contraherent, quod dimittendum esset, non veraciter dicerent: « Dimitte » nobis debita nostra. » Boni ergo in quantum filii Dei sunt: in quantum autem peccant (quod sua non mendaci confessione testantur) utique mali sunt.

XIV. Nisi forte quis dicat, alia bonorum, alia malorum esse peccata, quod non usquequaque improbabiler

¹ Matth. vi, 9. — ² Joan. i, 12. — ³ Isaï. lxi, 8. — ⁴ Matth. vi, 12.

dicitur. Verumtamen Dominus Jesus sine ulla ambiguitate malos appellavit eosdem ipsos, quorum patrem dicebat Deum. Nam in eodem sermone, ubi illam docet orationem, alio loco exhortans ad precandum Deum, ait, « Petite et accipietis, quaerite et invenietis, pulsate et » aperietur vobis. Omnis enim qui petit accipit, et qui » quaerit invenit, et pulsanti aperietur ¹. » Et paulo post, « Si ergo vos, inquit, cum sitis mali, nostis bona data » dare filiis vestris, quanto magis pater vester, qui in » caelis est dabit bona petentibus se ²? » Non igitur Deus pater malorum est? Absit. Quomodo ergo dicitur, « Pa- » ter vester coelestis, » quibus dicitur, « Cum sitis mali: » nisi quia utrumque Veritas monstrat, quid simus Dei bono, quid humano vitio; hoc commendans, illud emendans? Merito ait Seneca (qui temporibus apostolorum fuit, cujus etiam quaedam ad Paulum Apostolum leguntur Epistolae,) « Omnes odit qui malos odit. » Et tamen ideo diligendi sunt mali, ut non sunt mali: quemadmodum non ut permaneant, sed ut sanentur diliguntur aegroti.

XV. Quidquid autem potest eam, quae fit in baptismo, abolitionem peccatorum, in hac vita manendo peccamus, etiamsi non tale sit, quod a divinis removeri compellat altaribus, non dolore sterili, sed misericordiae sacrificiis expiatur. Quod ergo agimus ut faciatis intercedentibus nobis, Deo nos noveritis offerre pro vobis. Indigetis enim misericordia, quam praebetis: et videte quis dixerit, « Dimittite et dimittetur vobis, date et dabi- » tur vobis ³. » Quanquam etiamsi ita viveremus, ut non esset quare diceremus, « Dimitte nobis debita nostra; » quanto a nequitia purior animus esset, tanto clementia plenior esse deberet, ut si non compungeremur sententia

¹ Matth. vii, 7. — ² Ibid. xi, 12. — ³ Id. vi, 12.

Domini dicentis, « Qui vestrum est sine peccato, prior in » illam lapidem jaciatur¹: » ipsius si hoc dixit sectaremur exemplum; qui cum esset utique sine peccato, ait mulieri quam perterriti illi reliquerant, « Nec ego te damnabo; » vade, jam deinceps noli peccare². » Potuit enim metuere flagitiosa mulier, ne illis discedentibus, qui sua peccata cogitaverant, ut peccato parcerent alieno, illam justissime jam ipse damnaret, qui erat sine peccato. At ille non conscientia pavidus, sed plenus clementia, cum illa respondisset a nemine se fuisse damnatam; « Nec ego » te, inquit, damnabo: » tanquam diceret, Si malitia tibi parcere potuit, quid metuis innocentiam? Et ne delictorum non donator, sed approbator videretur; « Vade, » ait, jam deinceps noli peccare; » ut se homini pepercisse, non hominis culpam sibi placuisse monstraret. Jam vides igitur de religione descendere, nec nos societate criminum obstringi, quod intercedimus plerumque etiam pro sceleratis, et si non scelerati, tamen pro peccatoribus peccatores, et quod veraciter potius quam injuriose dictum accipias, puto quod apud peccatores.

XVI. Nec ideo sane frustra instituta sunt potestas regis, jus gladii cognitoris, unguis carnificis, arma militis, disciplina dominantis, severitas etiam boni patris. Habent ista omnia modos suos, causas, rationes, utilitates. Hæc cum timentur, et coercentur mali, et quietius inter malos vivunt boni: non quia boni pronuntiandi sunt, qui talia metuendo non peccant, non enim bonus est quisquam timore poenæ, sed amore justitiæ: verumtamen non inutiliter etiam metu legum humana coercetur audacia, ut et tuta sit inter improbos innocentia, et in ipsis improbis dum formidato supplicio frenatur facultas, invocato Deo sanetur voluntas. Sed huic ordinationi re-

¹ Joan. viii, 7. — ² Ibid. xi.

rum humanarum, contrariæ non sunt intercessionibus episcoporum: imo vero nec causa, nec locus intercedendi ullus esset, si ista non essent. Tanto enim sunt intercedentium et parcentium beneficia gratiora, quanto peccantium justiora supplicia. Nec ob aliud, quantum sapio, in Veteri Testamento, antiquorum temporibus Prophetarum severior legis vindicta fervebat, nisi ut ostenderetur recte iniquis poenas constitutas: ut quod eis parcere Novi Testamenti indulgentia commonemur, aut remedium sit salutis, quo peccatis parcat et nostris; aut commendatio mansuetudinis, ut per eos, qui parcent, veritas prædicata non tantum timeatur, verumetiam diligatur.

XVII. Plurimum autem interest, quo animo quisque parcat. Sicut enim est aliquando misericordia puniens, ita et crudelitas parcens. Nam, ut exempli gratia manifestum aliquid ponam, quis non crudelem verius dixerit eum, qui puero pepercerit volenti obstinatissime de serpentibus ludere? quis autem non misericordem, qui talia prohibens, contemptorem verborum etiam verberibus emendaverit? Et ideo non usque ad mortem protendenda est disciplina, ut sit cui prodesse possit. Quanquam etiam cum homo ab homine occiditur, multum distet utrum fiat nocendi cupiditate, vel injuste aliquid auferendi, sicut fit ab inimico, sicut a latrone; an ulciscendi vel obediendi ordine sicut a iudice, sicut a carnifice; an evadendi vel subveniendi necessitate, sicut interimitur latro a viatore, hostis a milite. Et aliquando qui causa mortis fuit, potius in culpa est, quam ille qui occidit: velut si quisquam decipiat fidejussorem suum, atque ille pro isto supplicium legitimum luat. Nec tamen omnis qui causa alienæ mortis est, reus est. Quid si enim quisquam stuprum petat, seseque, si non impetraverit, in-

terimat? Quid si filius timens patris pia verbera, præcipitio pereat? Quid si alius homine liberato, vel ne alius liberetur, sibi ipse mortem inferat? Num propter istas alienarum mortium causas, aut sceleri consentiendum est, aut vindicta peccati, quæ non sit nocendi, sed corrigendi studio, etiam paterna tollenda, aut opera misericordiæ cohibenda sunt? Hæc cum accidunt, debemus eis humanum dolorem; non propter illa, ne accidant, recte factorum reprimimus voluntatem.

XVIII. Sic etiam cum intercedimus pro peccatore damnando, sequuntur aliquando quæ nolumus, sive in ipso, qui nostra intercessione liberatur, ut vel immanius impunita grassetur audacia, subdita cupiditati, ingrata lenitati, atque unus morti ereptus plurimos necet: vel ipso per beneficium nostrum in melius commutato, moribusque correcto, alius male vivendo pereat, sibi que hujus impunitate proposita, talia vel graviora committat. Non, ut opinor, hæc mala imputanda sunt nobis, cum intercedimus vobis: sed potius illa bona, quæ cum id facimus, intuemur et volumus, id est, commendatio mansuetudinis, ad conciliandam dilectionem verbo veritatis; et ut qui liberantur a temporali morte, sic vivant, ne in æternam, unde nunquam liberentur, incurrant.

XIX. Prodest ergo et severitas vestra, cujus ministerio quies adjuvatur et nostra: prodest et intercessio nostra, cujus ministerio severitas temperatur et vestra. Non vobis displiceat quod rogamini a bonis; quia nec bonis displicet quod timemini a malis. Nam hominum iniquitatem etiam apostolus Paulus non tantum de judicio futuro, verumetiam de præsentibus vestris securibus terruit, asserens et ipsas ad dispensationem divinæ providentiæ pertinere. « Omnis, inquit, anima potestatibus sublimio-

» ribus subdita sit: non est enim potestas, nisi a Deo: » quæ autem sunt, a Deo ordinatæ sunt. Quapropter qui » resistit potestati, Dei ordinationi resistit: qui autem » resistunt, ipsi sibi judicium acquirunt. Principes enim » non sunt timori boni operis, sed mali. Vis autem non » timere potestatem? Bonum fac, et habebis laudem ex » illa. Dei enim minister est tibi in bonum. Quod si ma- » lum feceris, time: non enim frustra gladium portat: » Dei enim minister est, vindex in iram, ei qui male agit. » Ideoque necessitati subditi estote, non solum propter » iram, sed et propter conscientiam: ideo enim et tri- » buta præstatis. Ministri enim Dei sunt, in hoc ipsum » perseverantes. Reddite omnibus debita, cui tributum » tributum, cui vectigal vectigal, cui timorem timorem, » cui honorem honorem. Nemini quidquam debeatis, nisi » ut invicem diligatis¹. » Hæc verba Apostoli, utilitatem vestræ severitatis ostendunt. Proinde sicut dilectionem jussi sunt terrentibus debere, qui timent; ita dilectionem jussi sunt timentibus debere, qui terrent. Nihil nocendi cupiditate fiat, sed omnia consulendi charitate, et nihil fiat immaniter, nihil inhumaniter. Ita formidabitur ultio cognitoris, ut nec intercessoris religio contemnatur; quia et plectendo et ignoscendo hoc solum bene agitur, ut vita hominum corrigatur. Quod si tanta est perversitas et impietas, ut ei corrigendæ nec disciplina possit prodesse, nec venia: a bonis tamen intentione atque conscientia, quam Deus cernit, sive severitate, sive lenitate, non nisi officium dilectionis impletur.

XX. Quod autem in Epistola tua sequitur, ubi dicis, « Verum nunc, ut mores nostri sunt, et sceleris poenam cupiunt sibi homines relaxari, et id, propter quod sce-

¹ Rom. xii, 1.

lus admissum est, possidere : » pessimum hominum genus commemoras, cui poenitendi medicina omnino non prodest. Si enim res aliena, propter quam peccatum est, cum reddi possit, non redditur, non agitur poenitentia, sed fingitur : si autem veraciter agitur, non remittetur peccatum, nisi resistatur ablatum ; sed, ut dixi, cum restitui potest. Plerumque enim qui aufert amittit, sive alios patiendo malos, sive ipse male vivendo, nec aliud habet unde restituat. Huic certe non possumus dicere, Redde quod abstulisti, nisi cum eum habere credimus et negare. Ubi quidem si aliquos sustinet a repetente cruciatus, dum existimatur habere quod reddat, nulla et iniquitas : quia etsi non est unde luat ablatam pecuniam : merito tamen dum eam per molestias corporales redhibere compellitur peccati, quo male ablata est, poenas luit. Sed inhumanum non est etiam pro talibus intercedere, tanquam pro reis criminum ; non ad hoc ut minime restituantur aliena, sed ne frustra homo in hominem sæviat, ille præsertim qui jam remisit culpam, sed quærit pecuniam, et si fraudari metuit, non expetit vindicari. Denique in talibus causis, si persuadere potuerimus, eos, pro quibus intervenimus, non habere quod poscitur, continue nobis eorum molestiæ relaxantur. Aliquando autem misericordes, et in ipso dubio nolunt homini pro incerta pecunia certa inferre supplicia. Ad hanc misericordiam vos etiam nos provocare et exhortari decet. Melius enim, etiamsi habet, amittis, quam si non habet, aut excrucias, aut occidis. Sed pro istis magis apud eos qui repetunt, quam apud eos qui judicant, intercedere convenit ; ne ipse videatur auferre, qui cum habeat potestatem, non cogit reddere ; quamvis in cogendo ita debeat adhibere integritatem, ut ne amittat humanitatem.

XXI. Ille vero fidentissime dixerim, eum qui pro homine ad hoc intervenit, ne male ablata restituat, et qui ad se confugientem, quantum honeste potest, ad restituendum non compellit, socium esse fraudis et criminis. Nam misericordius opem nostram talibus subtrahimus, quam impendimus. Non enim opem fert, qui ad peccandum adjuvat, ac non potius subvertit atque opprimit. Sed numquid ideo nos aut exigere, aut ad exigendum tradere, vel possumus vel debemus ? Agimus quantum episcopalis facultas datur, et humanum quidem nonnunquam, sed maxime ac semper divinum iudicium comminantes. Nolentes autem reddere, quos novimus et male abstulisse, et unde reddant habere, arguimus, increpamus, et detestamur, quosdam clam, quosdam palam, sicut diversitas personarum diversam videtur posse recipere medicinam, nec in aliorum perniciem ad majorem insaniam concitari. Aliquando etiam, si res magis curanda non impedit, sancti altaris communionem privamus.

XXII. Verum sæpe accidit ut nos fallant, vel negando se abstulisse, vel afirmando se unde restituant non habere : sæpe etiam et vos fallimini putando, vel nos non agere ut reddant, vel ipsos habere unde reddant : et omnes aut pene omnes homines amamus nostras suspiciones vel vocare vel existimare cognitiones, quando credibilibus rerum signis movemur, cum credibilia nonnulla sint falsa, sicut incredibilia nonnulla sunt vera. Ideo quosdam commemorans, qui et sceleris poenam sibi cupiunt relaxari, et id propter quod scelus admissum est possidere : addidisti et aisti : « Pro his quoque interveniendum putat sacerdotium vestrum. » Fieri enim potest, ut tu scias quod ego nescio, et propterea putem pro aliquo interveniendum, quod me fallere potuit, cum te non potuerit, ut ego eum non credam possidere quod tu possidere

nosti. Ita fit ut cum de reo sententia non una sit nostra, neutri tamen nostrum placeat, quod res non redditur aliena. De homine, ut homines, diversa sentimus; sed in ipsa justitia simul sumus. Eodem modo etiam fieri potest, ut quod scio aliquem non habere, hoc eum tu habere non certissime teneas, sed credibiliter suspiceris; et ob hoc tibi videar intervenire pro eo, qui et sceleris poenam sibi cupiat relaxari, et id propter quod scelus admissum est possidere. Ad summam igitur neque apud te, neque apud tales, si qui reperiuntur qualem te esse gaudemus, neque apud ipsos qui magno studio aliena ac nihil profutura multumque etiam periculosa ac perniciosa petunt, neque apud cor meum cui testis est Deus, ausim dicere, sentire, decernere, interveniendum esse pro aliquo, ut quod scelere abstulit, sceleris impunitate possideat: sed ut remissa injuria, quod injuriose abstulit reddat; si tamen habet quod abstulit, vel aliud unde illud restituat.

XXIII. Non sane quidquid ab invito sumitur, injuriose aufertur. Nam plerique nec medico volunt reddere honorem suum, nec operario mercedem; nec tamen hæc, qui ab invito accipiunt, per injuriam accipiunt, quæ potius per injuriam non darentur. Sed non ideo debet iudex vendere justum iudicium, aut testis verum testimonium, quia vendit advocatus justum patrocinium et jurisperitus verum consilium. Illi enim inter utramque partem ad examen adhibentur: isti ex una parte consistunt. Cum autem iudicia et testimonia, quæ nec justa et vera vendenda sunt, iniqua et falsa venduntur, multo sceleratius utique pecunia sumitur, quia scelerate etiam quamvis a volentibus datur. Ille tamen solet tanquam male sibi ablatam pecuniam repetere, qui justum iudicium emit, quoniam venale esse non debuit. Qui vero pro iniquo iudicio

dedit, vellet quidem repetere, nisi timeret vel puderet emisse.

XXIV. Sunt aliæ personæ inferioris loci, quæ ab utraque parte non insolenter accipiunt, sicut officialis, et a quo admovetur, et cui admovetur officium: ab his extorta per immoderatam improbitatem, repeti solent, data per tolerabilem consuetudinem, non solent; magisque reprehendimus, qui talia inusitate repetiverunt, quam qui ea de more sumpserunt: quoniam multæ necessariæ personæ rebus humanis, vel invitantur hujusmodi commodis, vel tenentur. Isti si viam vitæ mutaverint, aut excellentioris conscenderint sanctitatis gradum, facilius ea, quæ hoc modo acquisierunt, tanquam sua pauperibus largiuntur, quam eis, a quibus accepta sunt, tanquam aliena restituunt. Qui vero contra jus societatis humanæ, furtis, rapinis, calumniis, oppressionibus, invasionibus abstulerit, reddenda potius quam donanda censemus, Zachæi publicani evangelico exemplo, qui cum hospitio Dominum suscepisset, in vitam sanctam repente mutatus: « Dimidium, inquit, rerum mearum do pauperibus, et » si cui aliquid abstuli, quadruplum reddo. »

XXV. Verumtamen si justitia sincerius consulatur, justius dicitur advocato: Redde quod accepisti, quando contra veritatem stetisti, iniquitati affuisti, iudicem fefellisti, justam causam oppressisti, de falsitate vicisti, (quod vides multos honestissimos et disertissimos viros, non solum impune, verumetiam gloriose videri sibi committere) quam cuiquam in quolibet officio militanti: Redde quod accepisti, quando jubente iudice cuicumque causæ necessarium hominem tenuisti, ne resisteret vinxisti, ne fugeret inclusisti, postremo aut permanente lite exhibuisti, aut finita dimisisti. Sed illud cur advocato non dicatur in promptu est, quia scilicet ita non vult

homo repetere quod patrono, ut male vinceret, dedit; sicut non vult reddere quod ab adversario, cum male vicisset, accepit. Quis tandem advocatus, aut ex avvocato ita vir optimus facile reperitur, qui suscepto suo dicat: Recipe quod mihi cum tibi male adessem, dedisti; et redde adversario tuo quod, me agente, inique abstulisti; Et tamen quem prioris non rectæ vitæ rectissime pœnitet, etiam hoc facere debet, ut si ille, qui inique litigavit, non vult admonitus corrigere iniquitatem, ejus tamen iniquitatis nolit iste habere mercedem: nisi forte restituendum est alienum, quod per furtum clanculo auferitur, et restituendum non est quod in ipso foro ubi peccata puniuntur, decepto iudice, et circumventis legibus obtinetur? Quid dicam de usuris, quas etiam ipsæ leges et iudices reddi jubent? An crudelior est, qui subtrahit aliquid vel eripit diviti, quam qui trucidat pauperem fenore? Hæc atque hujusmodi male utique possidentur et vellem restituerentur; sed non est quo iudice repetantur.

XXVI. Jam si vero prudenter intueamur, quod scriptum est (16), « Fidelis hominis totus mundus divitiarum » est, infidelis autem nec obolus: » nonne omnes qui sibi videntur gaudere licite conquisitis, eisque uti nesciunt, aliena possidere convincimus? Hoc enim certe alienum non est, quod jure possidetur, hoc autem jure quod juste, et hoc juste quod bene. Omne igitur quod male possidetur, alienum est: male autem possidet, qui male utitur. Cernis ergo quam multi debeant reddere aliena, si vel pauci quibus reddantur, reperiantur: qui tamen ubi ubi sunt, tanto magis ista contemnunt, quanto ea justius possidere potuerunt. Justitiam quippe, et nemo male habet, et qui non dilexerit non habet. Pecunia vero, et a malis male habetur, et a bonis tanto melius habetur,

quanto minus amatur. Sed inter hæc toleratur iniquitas male habentium, et quædam inter eos jura constituuntur, quæ appellantur civilia; non quod hinc fiat ut bene utentes sint, sed ut male utentes minus molesti sint: donec fideles et pii, quorum jure sunt omnia, qui vel ex illis fiunt, vel inter illos tantisper viventes malis eorum non obstringuntur, sed exercentur, perveniant ad illam civitatem, ubi hæreditas æternitatis est, ubi non habet nisi justus locum, non nisi sapiens principatum, ubi possidebunt quicumque ibi erunt, vere sua. Sed tamen etiam hîc non intercedimus, ut secundum mores legesque terrenas non restituantur aliena: quamvis placabiles vos velimus malis, non ut placeant vel permaneant mali, sed quia ex illis fiunt quicumque fiunt boni, et sacrificio misericordiæ placatur Deus, quem nisi propitium haberent mali, nulli essent boni. Diu est quod occupationibus tuis loquendo videor onerosus, cum tibi homini acuto et docto cito solvi potuerit quod quærebas. Jam dudum autem finire deberem, si te tantum scirem fuisse lecturum quod flagitasti ut rescriberem. Felix in Christo vivas, fili charissime.

EPISTOLA CLIV¹.

Domino merito venerabili et vere suspiciendo patri AUGUSTINO
episcopo, MACEDONIUS.

*Macedonius Augustino significans se prestitisse quod ab
ipso verecunde adeo petierat : tum etiam ipsius libros
magna cum voluptate et admiratione perlegisse.*

I. « Miro modo afficior sapientia tua, et in illis quæ edidisti, et in his quæ interveniens pro sceleratis² mittere non gravaris. Nam et illa tantum habent acuminis, scientiæ, sanctitatis, ut nihil supra sit : et hæc tantum verecundiæ, ut nisi faciam quod mandas, culpam penes me remanere, non in negotio esse, dijudicem, domine merito venerabilis et vere suspiciende pater. Non enim instas (quod plerique homines istius loci faciunt) ut quodcumque sollicitus volueris, extorqueas : sed quod tibi a iudice tot curis obstricto petibile visum fuerit, admones subserviente verecundia, quæ maxima difficultium inter bonos efficacia est. Proinde statim commendatis effectum desiderii tribui : nam sperandi viam ante patefeceram. »

II. « Explicui tuos libros³ (neque enim tam languidi aut inertes erant, ut me aliud quam se curare paterentur) injecerunt manum, ereptumque aliis sollicitudinum causis, suis vinculis illigarunt (ita enim mihi Deus propitius sit) ut ego anceps sim quid in illis magis mirer,

¹ Alias LI. quæ autem 154 erat, nunc 47. — Scripta forte exeunte an. 414. — ² Al. sollicitis. — ³ Tres priores de Civit. Dei, ex ep. seqq. n. 2.

sacerdotii perfectionem, philosophiæ dogmata, historiæ plenam notitiam, an facundiæ jucunditatem, quæ ita imperitos etiam illicere potest, ut donec explicent non desistant, et cum explicaverint, adhuc requirant. Convicti namque sunt impudenter pertinaces, jam inde a bonis, quæ memorant, sæculis pro naturæ rerum obscuritate contigisse pejora, falsosque omnes illitis quadam dulcedine felicitibus suis, per quas non ad beatitudinem, sed ad prærupta sunt ducti : hæc vero nostra præcepta, et simplicis verique Dei mysteria, præter vitam perpetuam quam purissimis virtutibus pollicentur, etiam hæc sæcularia et necessario qui nati sumus eventura mitigare. Et usus es validissimo exemplo recentis calamitatis, quo licet firmissime causam muniveris, tamen si utrumvis licuisset, id tibi nolueram suffragari. Sed quando orta inde fuerat convincendorum stultitiæ querela, necesse fuit inde argumenta veritatis accersere.»

III. « Hæc interim occupatus aliis curis, quæ etsi vanæ sunt, cum rerum exitum cogitamus, tamen quasi necessariae pro nascendi conditione, rescripsi. Si otium fuerit et superstes vita, etiam de Italia rescribam, ut tantæ doctrinæ opus debitis, etsi non satisficientibus remuneretur officiis. Incolumem lætamque sanctitatem tuam Deus omnipotens ævo largissimo tueatur, Domine merito desiderabilis et vere suspiciende pater. »